

**Książka i literatura
w kręgu
Radziwiłłów birżańskich
w pierwszej połowie
XVII wieku**

Prace Naukowe
Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 1536

Mariola Jarczykova

Książka i literatura
w kręgu
Radziwiłłów birzańskich
w pierwszej połowie
XVII wieku

Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Katowice 1995

Redaktor serii: Bibliotekoznawstwo i Informacja Naukowa
Zbigniew Żmigrodzki

Recenzent
Barbara Bieńkowska

Na okładce
*Wojciech Gerson: Portret Krzysztofa Radziwiłła
oraz herb „Trzy Trąby”*

Redaktor
Elżbieta Giszter

Redaktor techniczny
Alicja Zajączkowska

Korektor
Grażyna Wojdala

Copyright © 1995
by Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 83-226-0658-3

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice

Wydanie I. Nakład: 260+50 egz. Ark. wyd. 14,0. Ark. druk. 9,75.
Papier offset III kl. 70 g, 70×100. Cena 6 zł 50 gr

Zakład Poligraficzny „GREG”
ul. Zygmuntońska 84, 44-109 Gliwice

Spis treści

Uwagi wstępne	7
Charakter opiekuństwa kulturalnego Radziwiłłów birżańskich. Tradycje mecenatu w protestanckiej linii rodu. Stan badań	7
Rozdział pierwszy	
Życie kulturalne na dworze Radziwiłłów birżańskich	21
1. Artystyczne, intelektualne oraz kolekcjonerskie zainteresowania panów na Birzach i Dubinkach	22
2. Mecenat nad szkolnictwem	36
Rozdział drugi	
Książka w kręgu książęcego mecenatu	40
1. Spisy i katalogi książek	41
2. Biblioteki Radziwiłłów	52
3. Bibliofilstwo i praca wydawnicza Salomona Rysińskiego	57
4. Związki oficyny Kmitów z dworem hetmańskim	61
5. Drukarnia w Kiejdanach	67
6. Druki dedykowane Radziwiłłom birżańskim	68
7. Broszury polityczne i druki okolicznościowe Radziwiłłów	77
8. Druki emblematyczne	79
9. Informacje o książkach i lekturze w korespondencji kręgu radziwiłłowskiego	82
10. Rola książki rękopiśmiennej	84
11. „Recenzje” dzieł wydanych w XVII wieku. Aluzje literackie	85
Rozdział trzeci	
Kultura literacka środowiska birżańskiego	87
1. Przynależność do środowiska pisarskiego	88
2. „Obowiązki służbowe” nadwornych literatów	96
3. Twórczość okolicznościowa	102

4. Wątki epitalamijne w twórczości nadwornych poetów	106
5. Literacka oprawa dla narodzin w „Radziwiłłowskim Domu”	107
6. Motyw śmierci w utworach birżańskich poetów	109
7. Panegiryki	113
8. Wiersze religijne	115
9. Intertekstualność w poezji i korespondencji kręgu birżańskiego	117
10. Facecjonistyka w twórczości poetów radziwiłłowskich	121
11. Aforyzmy i przysłowia	124
12. Problemy pedagogiczne i pochwała nauki	126
13. Wspólne tematy w twórczości poetów radziwiłłowskich	128
14. Prace przekładowe	131
15. Przekazy tekstów poetów birżańskich. Problem autorstwa	133
16. Korespondencja środowiska radziwiłłowskiego	137

Zakończenie

Charakter działalności kulturalnej Radziwiłłów, spojrzenie na mecenat linii birżańskiej w drugiej połowie XVII wieku. Postulaty badawcze 141

Indeks osób

149

Summary

155

Резюме

156

Uwagi wstępne

Charakter opiekuństwa kulturalnego Radziwiłłów birżańskich Tradycje mecenatu w protestanckiej linii rodu Stan badań

Radziwiłłowie birżańscy, żyjący w pierwszej połowie XVII wieku, są postaciami powszechnie znanymi. Dotyczy to przede wszystkim Janusza II (1612–1655) i Bogusława (1620–1669), których utrwalił na kartach *Potopu* Henryk Sienkiewicz. Od chwili opublikowania *Trylogii* na stałe przyłgnęła do nich „etykieta” zdrajców, którą posługują się nawet historycy zajmujący się tym okresem. Pióro powieściopisarza, piszącego „ku pokrzepieniu serc”, utrwaliło pewien stereotyp widzenia książąt birżańskich i niechęć do wypowiedzania się o innych niż polityczna sferach ich działania.

Ujemna ocena poczynań stryjecznych braci Radziwiłłów w okresie „potopu” przyćmiła nawet zasługi dla Rzeczypospolitej Obojga Narodów ich ojców. Krzysztof II (1585–1640), ojciec Janusza II, pełnił funkcję hetmana wielkiego litewskiego, od 1633 roku był wojewodą wileńskim. Walczył ze Szwedami w Inflantach, dowodził pod Smoleńskiem w wojnie moskiewskiej 1633 roku. Jego starszy przyrodni brat Janusz I (1579–1620) – podczaszy litewski i kasztelan wileński, ojciec Bogusława – znany jest przede wszystkim jako jeden z przywódców rokосу Zebrzydowskiego.

Obaj synowie Krzysztofa I, zwanego „Piorunem”, bronili interesów innowierców, pozostawali w opozycji do Zygmunta III Wazy, chociaż Krzysztof II popierał królewicza Władysława.

We współczesnych pracach historycznych najwięcej uwagi poświęca się politycznej aktywności ostatnich przedstawicieli linii birżańskiej – Janusza II, wojewody wileńskiego i hetmana wielkiego litewskiego oraz Bogusława, koniuszego litewskiego, po wojnie szwedzkiej gubernatora Prus Książęcych.

Pomimo dużego zainteresowania działalnością dyplomatyczną, wyznaniową i militarną panów litewskich, inne sfery ich życia – m.in. aktywność kulturalna czy mecenat nad szkolnictwem – nie doczekały się dotychczas całościowego opracowania. Zaczęto jednak wspominać o życiu literackim na dworze panów litewskich po wydobyciu z rękopisów utworów poświęconych Radziwiłłom. Okazało się bowiem, że wyszły one spod piór znakomitych poetów XVII wieku – Daniela Naborowskiego, Samuela Przypkowskiego, Zbigniewa Morsztyna i innych. Badacze zajmujący się XVII-wieczną literaturą zwrócili uwagę na niezwykle w okresie baroku dobór pisarzy na dworze Krzysztofa II, jego przyrodniego brata Janusza I oraz synów tych magnatów. Bardziej szczegółowe analizy wskazały nie tylko na interesujące środowisko twórcze działające pod dachem patronów różnowierstwa na Litwie, ale skierowały uwagę na walory intelektualne samych Radziwiłłów.

Przedstawiciele kalwińskiej linii możnego rodu już w XVII wieku cieszyli się uznaniem współczesnych. Mogą świadczyć o tym nawet wypowiedzi – niezbyt przychylnie nastawionych do działalności protestantów – takich ludzi, jak Albrecht Radziwiłł czy nuncjusz papieski Honorato Visconti. Kanclerz, przekazując w pamiętniku informację o śmierci swego krewnego Krzysztofa II, zauważył:

Żałować tylko należy, że w tak mądrym mężu brakowało prawdziwego światła wiary; gdyby nie to, każdy przyznałby, że był obdarzony wszystkimi cnotami i mądrością.¹

Nuncjusz, wyrażając opinię o Rafale Leszczyńskim i Krzysztofie II, również ubolewał:

Smutną jest rzeczą, że między przeciwnikami wiary dwóch tak znakomitych znajduje się mężów.²

Z wysokim uznaniem cudzoziemców spotkał się natomiast Janusz II, u którego Jean de Laboureur – towarzyszący Marii Ludwice – podziwiał niezwykłą oglądę towarzyską i imponującą znajomość języków obcych³. W opiniach współczesnych Radziwiłłom pojawiały się już więc uwagi o walorach intelektualnych panów birżańskich. Podkreślali je również poeci skupieni wokół nich. Wysoki poziom kultury patronów był też zapewne czynnikiem wpływającym na dobór odpowiednich dworzan.

¹ A. Radziwiłł: *Pamiętnik o dziejach w Polsce*. T. 2. Oprac. A. Przyboś, R. Żelewski. Warszawa 1980, s. 223.

² Cyt. za: H. Małewska: *Listy staropolskie z epoki Wazów*. Wyd. 2. Warszawa 1977, s. 290–291.

³ Zob. E. Kotlubaj: *Życie Janusza Radziwiłła*. Wilno, Witebsk 1859, s. 84–87.

W Birżach przebywali głównie różnowiercy, szukający poparcia dla swojej religii i chroniący się tu przed prześladowaniami wyznaniowymi. Dla Radziwiłłów birżańskich troska o umacnianie ruchu reformacyjnego wyraźnie wyróżnia się wśród ich innych działań, nawet dyplomatycznych i wojskowych. Z niepokoju o los współwyznawców zrodziło się patronowanie szkolnictwu innowierczemu: zakładanie nowych placówek oświatowych, finansowanie studiów uzdolnionej młodzieży, wreszcie – wypływająca też z inspiracji religijnej – szczególna dbałość o intelektualny rozwój swych potomków.

Motywy wyznaniowe kierowały nawet decyzjami Radziwiłłów o zakładaniu i powiększaniu bibliotek. Krzysztof II, obawiając się nasilenia prześladowań religijnych, wyrażał w testamentach wolę gromadzenia w birżańskiej rezydencji ksiązek, mających w przyszłości służyć współwyznawcom⁴.

Pod patronatem Radziwiłłów rozwijała się też w ich dziedzicznym Lubczu oficyna Kmitów. Wydawano tu wiele książek dedykowanych panom z pobliskiej rezydencji w Birżach. Były to głównie druki okolicznościowe związane z uroczystościami rodzinnymi. Panegiryki i kazania pogrzebowe uświetniały bowiem różne ceremonie odprawiane w domu książęcym. Wzgląd na splendor rodu stał nawet w pewnej sprzeczności z nakazami surowości propagowanej przez kalwinizm. Radziwiłłowie ulegali jednak „światowej pompie” i dbali o wystawne organizowanie chrzcin, wesel, a przede wszystkim pogrzebów. Troszczyli się – wbrew prośbom wyrażonym w testamentach wielu przedstawicieli rodu – o przepych ciągnących się niejednokrotnie kilka dni „egzekwiów”, nie żalowali kosztów na budowanie specjalnej architektury okazjonalnej.

Wzgląd na splendor rodu decydował także o innych zainteresowaniach kulturalnych panów na Birżach i Dubinkach: kilkakrotnie przebudowywali swoje rezydencje, zamawiali u malarzy i medalierów, a także literatów dzieła związane z ich kampaniami wojennymi, zbierali obrazy, a nawet założyli „kunsztkamerę”, czyli muzeum osobliwości, którego zawartość można by określić słowami Wacława Potockiego: „kram rozlicznego gatunku”. Inne pasje kolekcjonerskie to: numizmatyka, zbieranie rzadkiej broni, klejnotów, tkanin, luster itd.

Na dworze litewskich magnatów przebywała też spora liczba pisarzy działających w kancelarii książęcej, pomagających patronom w redagowaniu korespondencji i w komponowaniu mów. Oracje te często były wspomniane w ówczesnych pamiętnikach i utworach panegirycznych, gdzie wychwalano wyróżniającą się „swadę” Krzysztofa II czy jego syna – Janusza. Sami poeci pisali raczej utwory funkcjonujące w obiegu rękopiśmiennym, które do dzisiejszych czasów w głównym zrebie przetrwały w *Wirydarzu poetyckim* Jakuba Teodora Trembeckiego. Twórczość ta wskazuje na podejmowanie wielu podobnych tematów m.in. związanych z życiem na wielkksiążęcym dworze. Literatów birżańskich znamy dzisiaj także

⁴ Zob. U. Augustyniak: *Wizerunek Krzysztofa II Radziwiłła jako magnata ewangelika w świetle jego testamentów*. „Przegląd Historyczny” 1990, z. 3/4, s. 468.

z zachowanej w Archiwum Głównym Akt Dawnych (AGAD) korespondencji nasyconej aluzjami literackimi, zawierającej często ciekawie skomponowane epickie „obrazki”. Listy te są pośrednim świadectwem kultury literackiej Radziwiłłów, gdyż nadawcy z pewnością liczyli na rozszyfrowanie ukrytych aluzji i kryptocytatów z dzieł autorów starożytnych i współczesnych.

Tradycje zainteresowań kulturalnych kalwińskich przedstawicieli możnego rodu, pieczętującego się herbem „Trzy Trąby”, sięgają już XVI wieku. Szczególne zasługi na tym polu położyli stryjeczni bracia imiennicy: Mikołaj „Czarny” i „Rudy”. Jak sugeruje Henryk Lulewicz, pierwszy z wymienionych magnatów

[...] zainteresowania kulturą, sztuką i ludźmi pióra wyniósł [...] zapewne z dworu Zygmunta Augusta, a bezpośrednie i częste kontakty z Koroną nadały jego mecenatowi wyraźne piętno recepcji kultury polskiej.⁵

Z dworem Mikołaja „Czarnego” związanych było wielu znanych pisarzy⁶. Działali tu: Szymon Budny, Marcin Czechowic, Tomasz Falkoniusz – twórca obszernego komentarza do *Ewangelii* i *Dziejów Apostolskich*, Wawrzyniec Krzyszkowski – tłumacz dzieł Justyna, a zarazem autor ciekawego komentarza rzeczowego i historycznego do tych przekładów. Z mecenatem Mikołaja „Czarnego” wiąże się też prace Jana Mączyńskiego – leksykografa, Cypriana Bazylaka – drukarza, muzyka i tłumacza oraz Andrzeja Trzecieckiego – znanego pisarza reformacyjnego. Magnat litewski posiadał na zamku brzeskim bibliotekę, z której mogli korzystać zgromadzeni wokół niego pisarze. Księgozbiór ten odziedziczył po ojcu m. in. Mikołaj „Sierotka”, chociaż niektóre egzemplarze znalazły się w XVII wieku w kolekcji Janusza II⁷.

Z nazwiskiem „Czarnego” kojarzy się też działalność oficyny różnowierczej w Brześciu Litewskim, gdzie „wyprasowano” najbardziej prestiżowe wydawnictwo – przekład *Biblii*, będący wynikiem sześcioletniej pracy całego grona tłumaczy i uczonych.

O „płodnych pszczołach budziwiskich” pisał z uznaniem Jan Kochanowski w swojej fraszce dedykowanej wojewodzie wileńskiemu.

Po śmierci „Czarnego” opiekę nad wyznaniem reformowanymi przejął jego stryjeczny brat – Mikołaj „Rudy”. W otoczeniu tego możnowładcy działali tacy pisarze, jak: Andrzej Wolan, Maciej Strykowski (który dedykował bratu Barbary Radziwiłłówny trzecią księgę swojej kroniki) oraz Jan Radwan (autor pochwalnego poematu *Radivilias*)⁸.

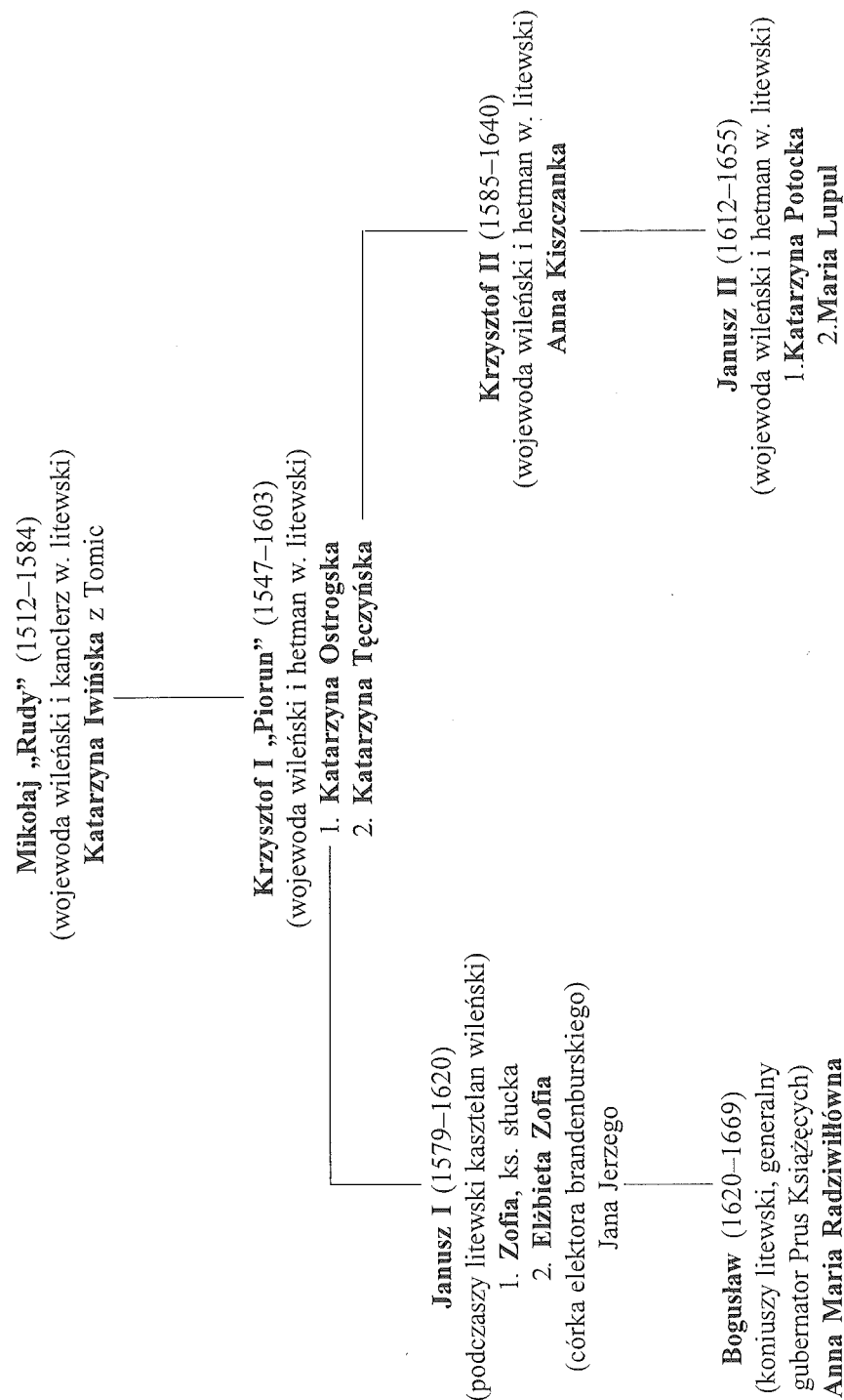
⁵H. Lulewicz: *Radziwiłł Mikołaj zwany Czarnym*. W: *Polski słownik biograficzny*. T. 30/2, z. 125. Warszawa 1987, s. 344.

⁶Zob. K. Górski: *W promieniach mecenatu Mikołaja Radziwiłła Czarnego*. W: tenże: *Studia nad dziejami polskiej literatury antytrynitarskiej XVI wieku*. Kraków 1949, s. 101–140.

⁷Zob. W. Kriegseisen: *Książka i biblioteki w kulturze ewangelików polskich w XVI i XVIII wieku*. W: *Kolekcje wyznaniowe*. Red. B. Bieńkowska. Warszawa 1992, s. 12.

⁸Zob. H. Lulewicz: *Radziwiłł Mikołaj zwany Rudym*. W: *Polski słownik biograficzny...*, T. 30/2, z. 125, s. 333.

Tablica genealogiczna birżańskiej linii Radziwiłłów

Po konwersji synów „Czarnego” opiekę nad ruchem reformacyjnym przejęli przedstawiciele linii birżańskiej. Szczególne zasługi na tym polu przypisuje się Krzysztofowi „Piorunowi” (1547–1603). Na dworze kasztelana trockiego działała również spora grupa ciekawych twórców: Andrzej Rymsza – autor eposu poświęconego wyprawie moskiewskiej, Eliasz Pielgrzymowski i Franciszek Gradowski – twórcy łacińskich opisów tej kampanii. Z patronatem syna Mikołaja „Rudego” wiąże się także nazwiska Andrzeja Wołana, miejscowego twórcy Jana Kozakiewicza, Jana Radwana i Salomona Rysińskiego⁹. Księciu Krzysztofowi I dedykowali także swoje prace: Grzegorz z Żarnowca, Andrzej Chrzastowski, Erazm Gliczner.

Najwybitniejszym twórcą, który kilka swoich utworów poświęcił „Piorunowi”, był Jan Kochanowski, autor *Jezdy do Moskwy*, epitalamium na wesele Radziwiłła z Katarzyną Ostrogską, fraszki *Małemu wielkiej nadzieje Radziwiłłowi*. Poeta czarnoleski napisał także konsolacyjny nagrobek poświęcony pierwszej żonie „Pioruna” – Annie z Sobków.

Synowie Krzysztofa I: Janusz I i Krzysztof II – stwarzając na swych dworach kulturowy krąg złożony z różnowierców – byli więc kontynuatorami podobnych działań swoich przodków. Jak wspomina się w wielu opracowaniach dotyczących literackiego mecenatu staropolskiego, w Birżach w pierwszej połowie XVII wieku rozwijała się jeszcze kultura renesansowa, posługiwano się tu przede wszystkim polszczyzną i twórczo podejmowano tradycje opieki nad pisarzami innowiercami.

Należy też pamiętać o ogólnych tendencjach mecenatu w tym okresie. Stanisław Lempicki tak bowiem scharakteryzował ówczesne opiekuństwo kulturalne:

Wiele się czyniło w XVII wieku raczej dla okazałości, chęci błyszczenia, dumy rodowej, dla pragnienia, aby dorównać obcym i swoim rywalom; brak było już najczęściej tego znanstwa i tego jakby bezinteresownego entuzjazmu, które towarzyszyły niegdyś powstawaniu wielu arcydzieł renesansu w Polsce XVI wieku [...] Istniał zatem w XVII wieku u nas mecenat, ale „gatunek” tego opiekuństwa kulturalnego był już jakby pośledniejszy, gorszy. Był to mecenat jednostronny, ambicyjny, o wyraźnych cechach praktycznych.¹⁰

Czy patronat Radziwiłłów można również objąć tak negatywną oceną?

W niniejszej pracy podjęto próbę przedstawienia kilku aspektów życia kulturalnego ostatnich przedstawicieli linii birżańskiej. Okres ich działalności przypada na pierwszą połowę XVII wieku. Ramy czasowe 1600–1650 często są jednak w pracy przekraczane, szczególnie dotyczy to daty końcowej, którą raczej należałoby ustalić na lata „potopu”, kiedy to gaśnie świetność rodu, a zainteresowania Radziwiłłów zdecydowanie kierują się w stronę polityki i wojny. Nieostrość chronologiczna wynika też ze specyfiki podjętego tematu, nie można przecież zjawisk z zakresu życia literackiego zacieśniać do – z góry przyjętych – granic czasowych.

⁹Zob. A. Sajkowski: *Od Sierotki do Rybki. W kręgu radziwiłłowskiego mecenatu*. Poznań 1965, s. 5–24.

¹⁰S. Lempicki: *Opiekunowie kultury*. Lwów 1938, s. 41.

Działalność kulturalna poszczególnych przedstawicieli protestanckiej linii Radziwiłłów nie jest też w pracy równomiernie scharakteryzowana. Wynikało to z jednej strony ze źródeł – w różnym stopniu oświetlających dziedziny objęte patronatem kulturalnym panów birżańskich, z drugiej zaś – ze stanu badań nad wymienionymi opiekunami wyznań reformowanych.

Dobrze jest znana sylwetka Bogusława Radziwiłła, autora opublikowanej przez Tadeusza Wasilewskiego *Autobiografii*. Badacz we wstępie przedstawił bowiem bardzo starannie przygotowany *Zarys dziejów* syna Janusza I, dodając do biografii szczegółowy komentarz i wybór listów Bogusława¹¹.

W XIX wieku podobnie starał się ująć *Życie Janusza Radziwiłła* Edward Kotlubaj; jego praca jest o tyle cenna dla współczesnych badaczy, że zawiera aneks źródłowy, w tym korespondencję księcia¹².

Brak natomiast monograficznego ujęcia działalności kasztelana wileńskiego Janusza I i Krzysztofa II. W maszynopisie pozostała praca doktorska Henryka Wisnera poświęcona drugiemu z nich¹³. Lukę tę częściowo rekompensuje 125 zeszyt *Polskiego słownika biograficznego*, zawierający nie tylko obszerne biogramy litewskich magnatów, ale i reprezentacyjny wybór bibliografii przedmiotowej.

Niejednakowy jest stan badań dotyczący poszczególnych sfer działalności kulturalnej Radziwiłłów. Historyków sztuki interesowały galerie i muzeum osobliwości w dobrach radziwiłłowskich oraz dzieje birżańskiej rezydencji¹⁴. Opublikowano inwentarz obrazów, a także przedstawiono kolejne etapy modernizacji zamku. Udało się również ustalić tożsamość portretowanych osób na zamawianych przez Radziwiłłów obrazach¹⁵.

Wśród kolekcji birżańskich zwracały uwagę księgozbiory. Tadeusz Przytkowski starał się w swoich pracach przedstawić rolę książki w kręgu mecenatu katolickiej i protestanckiej linii rodu¹⁶. Warunki, w jakich badacz ten zbierał materiały (okres wojny), uniemożliwiły mu jednak zdobycie odpowiedniej dokumentacji ukazującej ten problem. Przytkowski nie wykorzystał nawet bibliografii Karola Estreichera, w której zostały wyodrębnione – pod hasłami wskazującymi na poszczególnych przedstawicieli rodu – dzieła im dedykowane lub opublikowane pod ich nazwiskiem.

¹¹B. Radziwiłł: *Autobiografia*. Oprac. T. Wasilewski. Warszawa 1979.

¹²E. Kotlubaj: *Życie Janusza Radziwiłła...*

¹³H. Wisner: *Krzysztof II Radziwiłł*. [Warszawa 1967. Praca doktorska. Uniwersytet Warszawski, Wydział Historyczny – maszynopis].

¹⁴Zob. rozdział pierwszy niniejszej pracy.

¹⁵E. Kamieniecka: *Nieznaný portret – dzieło malarza polskiego z wieku XVII*. „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie” 1975; t a ż: *Portrety Jana Szretera*. „Rocznik Muzeum Narodowego w Warszawie” 1973.

¹⁶Zob. T. Przytkowski: *Z dziejów kultury książki w Polsce. Dawne biblioteki Radziwiłłów i ich księgoznaki*. Rękopis Biblioteki PAN w Krakowie, sygn. 9558, powstały w Krakowie w 1942 r.; tenże: *Pierwszy szkic do opracowania księgozłazników Radziwiłłów*. Rękopis BN, sygn. III 10. 536, powstały w Jędrzejowie w 1942 r.

Po wojnie nie podejmowano prób całościowego przedstawienia funkcjonowania ksiązek w obrębie mecenatu radziwiłłowskiego, chociaż znacznie wzbogacono wiedzę o drukarniach działających pod patronatem Radziwiłłów w 5 zeszytach *Drukarzy dawnej Polski...*¹⁷.

Zainteresowanie środowiskiem birżańskim bardziej widoczne jest w pracach poświęconych kulturze piśmienniczej okresu baroku. Historycy literatury, analizując twórczość poetów radziwiłłowskich, skupiali uwagę nie tylko na interpretacji poszczególnych utworów, lecz także zajmowali się relacjami między patronami i ich dworzanami uprawiającymi poezję. Szczególnie wyróżnia się pod tym względem monografia Jana Dürra-Durskiego poświęcona Naborowskiemu¹⁸. Badacz starał się bowiem, kreśląc dzieje poety, ukazać jego związki z Januszem I i Krzysztofem II – kolejnymi mecenasami pisarza. Wydaje się jednak, że monografia zbyt przerysowuje rolę Naborowskiego na dworze kasztelana, a później jego brata – wojewody wileńskiego. Z badań nad innymi twórcami należącymi do „uczonego towarzystwa” w Birżach wynika, że pierwszoplanową rolę w pracach kancelarii książęcej i w różnych przedsięwzięciach Radziwiłłów odgrywali raczej Salomon Rysiński i Piotr Kochlewski.

Dworzanie ci nie doczekali się dotychczas kompleksowych opisów swojej działalności. Badacze koncentrowali się bowiem przede wszystkim na pracach dyplomatycznych i proreformacyjnych (Kochlewski)¹⁹ lub paremiologicznych (Rysiński)²⁰.

W monograficznych ujęciach przedstawili natomiast sylwetki poetów arian: Ludwik Chmaj Samuela Przytkowskiego²¹ i Janusz Pelc Zbigniewa Morsztyna²². O ile twórca *Muzy domowej* – oprócz wnikliwego omówienia swej działalności – doczekał się również publikacji wierszy²³, o tyle utwory Przytkowskiego nadal dostępne są w większym wyborze tylko w *Wirydarzu poetyckim*. Z antologii Trembeckich trzeba też korzystać przy zapoznawaniu się ze spuścizną literacką Jerzego Szlichtynga i Krzysztofa Arciszewskiego. Mimo iż wydanie Aleksandra Brücknera tej XVII-wiecznej sylwy w znacznej mierze przyczyniło się do spopularyzowania twórczości poetów różnowierców, nie spełnia ono już dzisiaj wymogów współczesnej tekstologii²⁴. Podob-

¹⁷ Zob. *Drukarze dawnej Polski od XV do XVIII wieku. Z. 5: Wielkie Księstwo Litewskie*. Oprac. A. Kawecka-Gryczowa, K. Korotajowa, W. Krajewski. Wrocław 1959.

¹⁸ J. Dürr-Durski: *Daniel Naborowski. Monografia z dziejów manieryzmu i baroku w Polsce*. Łódź 1966.

¹⁹ Z. Trawicka: *Działalność polityczna i reformacyjna Piotra Kochlewskiego*. „Odrodzenie i Reformacja w Polsce” 1963.

²⁰ J. Krzyżanowski: *Salomon Rysiński pierwszy paremiolog polski*. „Przegląd Humanistyczny” 1964, z. 3.

²¹ L. Chmaj: *Samuel Przytkowski na tle prądów religijnych XVII wieku*. Kraków 1927.

²² J. Pelc: *Zbigniew Morsztyn, arianin i poeta*. Wrocław 1966.

²³ Z. Morsztyn: *Wybór wierszy*. Oprac. J. Pelc. Wrocław 1975.

²⁴ J. T. Trembecki: *Wirydarz poetycki*. Z rękopisu [...] wydał A. Brückner. T. 1. Lwów 1910; T. 2. Lwów 1911.

na uwagę można odnieść i do – liczącego sobie z górą 100 lat – przedruku poezji Olbrychta Karmanowskiego przez Józefa Kazimierza Plebańskiego²⁵.

Istotnym postulatem badawczym wydaje się więc nowe opracowanie edytorskie zapomnianej twórczości literatów birżańskich. W jeszcze większym stopniu dotyczy to wydobywania z rękopisów rozproszonych tekstów tych autorów, w tym także korespondencji.

W niniejszej pracy starano się wykorzystać zachowane w AGAD listy dworzan radziwiłłowskich: Salomona Rysińskiego²⁶, Piotra Kochlewskiego²⁷, Daniela Naborowskiego²⁸, Bieniasza Budnego²⁹, Olbrychta Karmanowskiego³⁰, Samuela Przytkowskiego³¹, a także niektóre „pisanie” Baltazara Krośniewicza³², Eustachego Wolłowicza³³ czy wreszcie samych mecenasów. Kilka z tych zabytków epistolograficznych zacytowano w większych fragmentach lub w całości, chcąc dać lepszy ogłąd prezentowanego często po raz pierwszy materiału.

Archiwum Radziwiłłowskie w AGAD umożliwiło także poszukiwania rejestrów i spisów ruchomych dóbr litewskich magnatów, wśród których odnaleziono kilka interesujących wykazów ksiązek (m.in. spisy biblioteczek podróży Janusza I i jego bratanka – Janusza II)³⁴. Niestety nie udało nam się odnaleźć całościowego spisu książęcego księgozbioru.

Z bogatych zasobów zespołu radziwiłłowskiego wydobyto także spis zawartości „kunsztkamery” książęcej³⁵, instrukcje pedagogiczne³⁶, „rozprawę dworu” kasztelana wileńskiego³⁷ i wiele dokumentów związanych z kulturą funeralną birżańskiego kręgu.

W Archiwum Publicznym Potockich (również w AGAD) zachował się natomiast odpis *Wierszy różnych* Piotra Kochlewskiego i niektórych utworów Daniela Naborowskiego³⁸.

Rękopisy związane z linią birżańską są przechowywane także w bibliotekach. W Zbiorach Specjalnych Biblioteki Narodowej znajduje się duży zestaw listów żon i córek Radziwiłłów³⁹, kopia testamentu Bogusława⁴⁰, a także *Penu synopticum*

²⁵ *Olbrychta Karmanowskiego, poety wieku XVII wiersze różne*. Oprac. J. K. Plebański. Warszawa 1890.

²⁶ AGAD, Archiwum Radziwiłłowskie (dalej: AR), dz. V, t. 316, 13601 – 62 listy.

²⁷ Tamże, t. 155, 6956 – 55 listów.

²⁸ Tamże, t. 222, 10194 – 118 listów.

²⁹ Tamże, t. 40, 1605 – 5 listów.

³⁰ Tamże, t. 140, 6437 – 16 listów.

³¹ Tamże, t. 291, 12600 – 30 listów.

³² Tamże, 7801.

³³ Tamże, t. 452, 17961 – 50 listów.

³⁴ Tamże, dz. XI, ks. 37, s. 324–325.

³⁵ Tamże, dz. XXVI, ks. 64.

³⁶ *Informacja według której syn mój Janusz Radziwiłł [...] tak w drodze jako na miejscu postępować sobie mają [...]*. Tamże, dz. XI, ks. 37, s. 318–333; *Consideracyje strony wysłania księcia Janusza do cudzej ziemi*. Tamże, s. 310–317.

³⁷ Tamże, dz. II, ks. 69.

³⁸ Archiwum Publiczne Potockich, 124.

³⁹ *Korespondencja rodzinna Radziwiłłów linii birżańskiej. Listy żon i córek*. Rękopis BN, sygn. III 3277.

⁴⁰ Rękopis BN, sygn. BOZ 1225.

Stanisława Różyckiego – sylwa, w której skopowano m. in. teksty Karmanowskiego i Naborowskiego⁴¹. W rękopiśmiennym zbiorze mów, listów, utworów okolicznościowych, notat z lat 1605–1647, 1661, 1683 znajdują się m. in. dwie oracje pogrzebowe Krzysztofa II⁴².

W zasobach Biblioteki Czartoryskich przechowywany jest natomiast odpis relacji z pogrzebu Krzysztofa II⁴³. W pracy wykorzystano również nie publikowany wiersz *Cień J.M. Dadźbogów do rodziców przez pana Daniela Naborowskiego uczyniony*, zachowany w zbiorze kazań Waleriana Adrianowica (rękopis Biblioteki Jagiellońskiej, sygn. 6160, k. 17), na który po raz pierwszy zwrócił uwagę Alojzy Sajkowski⁴⁴.

Oprócz źródeł o charakterze manuskryptów przeanalizowano także maszynopisy nie publikowanych prac doktorskich Mariana Chachaja o edukacji Radziwiłłów⁴⁵, Henryka Wisnera i Juliusza Chrościckiego⁴⁶.

Opracowując temat funkcjonowania książki i literatury w kręgu Radziwiłłów birżańskich, wykorzystano także źródła publikowane w XIX i XX wieku. W ubiegłym stuleciu wydano bowiem sporo materiałów wydobytych z rękopisów. *Archiwum Domu Radziwiłłów* przekazało duży zespół korespondencji przedstawicieli magnackiej oligarchii na Litwie⁴⁷. Książęta birżańscy są również adresatami wielu listów ogłoszonych w *Archiwum Domu Sapiehów*⁴⁸ oraz w książce Antoniego Muchlińskiego, udostępniającej epistolografię Władysława IV kierowaną do Krzysztofa II⁴⁹. Dokumenty związane ze „sprawami wojennymi i politycznymi” Krzysztofa II ogłoszono staraniem Biblioteki Polskiej w Paryżu. Książka zawiera raporty wojenne i listy polityczne hetmana oraz drobne archiwalia wydobyte z *Tek Naruszewicza*⁵⁰.

Sylwetkę Bogusława Radziwiłła w „szkicu historycznym” opracował Bernard Kalicki, który w drugiej części swej pracy ogłosił 40 listów koniuszego litewskiego⁵¹.

⁴¹ S. Różycki: *Penultima synopticum histori-gramato-politicum* [...] Rękopis BN, sygn. BOZ 1162.

⁴² Rękopis BN, sygn. BOZ 823.

⁴³ Rękopis Biblioteki Czartoryskich, sygn. 6160 II, s. 682–683.

⁴⁴ Zob. A. Sajkowski: *Od Sierotki do Rybeńki...*, s. 227.

⁴⁵ M. Chachaj: *Edukacja Radziwiłłów. Studia i podróże Radziwiłłów na tle peregrynacji magnaterii litewskiej od połowy XVI do połowy XVII wieku*. [Lublin 1979. Praca doktorska. Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej w Lublinie, Wydział Historyczny – maszynopis].

⁴⁶ J. A. Chrościcki: *Castrum doloris. Z dziejów symboliki pogrzebów od połowy XVI do początków XIX wieku*. [Warszawa 1971. Praca doktorska. Uniwersytet Warszawski, Wydział Historyczny – maszynopis].

⁴⁷ *Pisarze dziejów polskich*. T. 8: *Archiwum Domu Radziwiłłów*. Oprac. A. Sokółowski. Kraków 1885.

⁴⁸ *Archiwum Domu Sapiehów*. T. 1: *Listy z lat 1575–1606*. Oprac. A. Prochaska. Wydanie staraniem rodziny. Lwów 1892.

⁴⁹ *Listy Władysława IV do Krzysztofa Radziwiłła, hetmana polnego W. Ks. Litewskiego...* Ogłosił A. Muchliński. Wstęp I. Kraszewski. Kraków 1867.

⁵⁰ *Książęta Krzysztofa Radziwiłła, hetmana polnego Wielkiego Księstwa Litewskiego sprawy wojenne i polityczne 1621–1632*. Paryż 1859.

⁵¹ B. Kalicki: *Bogusław Radziwiłł. Koniuszy litewski. Szkic historyczny*. Kraków 1878.

Natomiast Władysław Syrokomla [Leszek Kondratowicz] wydał *Informację domową i polityczną księcia Bogusława Radziwiłła, koniuszego W.Ks.L.* Dokument ten wydobyty ze starej sylwy jest według edytora „jakby testamentem rodowym dla użytku dalszych członków swej rodziny”⁵².

Innego typu źródła „ocalił od zapomnienia” Wacław Maciejowski, podając w swoim *Piśmiennictwie polskim* informacje o wielu zaginionych już dzisiaj tekstach literackich i niejednokrotnie cytując z nich fragmenty⁵³.

Z XIX wieku pochodzą też obszerne prace Józefa Łukaszewicza o szkolnictwie i „dziejach kościoła helwetyckiego w Litwie”⁵⁴. Podawały one wiele szczegółów dokumentarnych i bibliograficznych dotyczących funkcjonowania tych instytucji.

Na początku naszego stulecia badania Łukaszewicza mogły być wzbogacone dzięki seryjnemu wydawnictwu „Monumenta Reformationis Polonicae et Lithuanicae”. Cenne informacje o mecenacie nad wyznaniem reformowanym przynosiły szczególnie *Akta synodów różnowierczych*. Inicjatywa opublikowania wszystkich dokumentów związanych z działalnością Jednoty Litewskiej nie została do końca zrealizowana.

Prace omawiające różne aspekty funkcjonowania ruchu religijnego protestantów znajdziemy natomiast w czasopiśmie „Reformacja w Polsce” (po przekształceniu „Odrodzenie i Reformacja w Polsce”). Oprócz cennych rozpraw ogłaszano tu także wiele źródeł archiwalnych, związanych m. in. z działalnością Radziwiłłów birżańskich.

Bardziej całościowo mecenat tych magnatów został zarysowany w książce Alojzego Sajkowskiego *Od Sierotki do Rybeńki*, gdzie kilka rozdziałów poświęconych jest patronatowi Krzysztofa „Pioruna”, Krzysztofa II i Bogusława. Badacz nie tylko ciekawie omówił „literackie towarzystwo” działające pod dachem wielkoksiążęcym, ale podał wiele informacji o nie zauważonych do tej pory tekstach i dokumentach archiwalnych⁵⁵. W późniejszej swej pracy, w przystępnej formie omawiającej „staropolską miłość”, na podstawie pamiętników i listów ogłosił nieznaną zabytki epistolograficzne związane z księciem Bogusławem i jego żoną Anną Marią Radziwiłłówną⁵⁶.

Życie na dworze birżańskim oświetlają również niektóre niedawno ogłoszone pamiętniki osób związanych z Radziwiłłami: Macieja Vorbek-Lettowa⁵⁷, Samuela

⁵² Tamże.

⁵³ W. A. Maciejowski: *Piśmiennictwo polskie od czasów najdawniejszych aż do roku 1830*. T. 3. Warszawa 1852.

⁵⁴ J. Łukaszewicz: *Dzieje kościołów wyznania helweckiego w Litwie*. T. 1. Poznań 1842; T. 2. Poznań 1843; tenże: *Historia szkół w Koronie i Wielkim Księstwie Litewskim od najdawniejszych czasów aż do roku 1794*. T. 1. Poznań 1849.

⁵⁵ A. Sajkowski: *Od Sierotki do Rybeńki...*, s. 5–24, 40–70.

⁵⁶ Tenże: *Staropolska miłość. Z dawnych listów i pamiętników*. Poznań 1981, s. 366.

⁵⁷ M. Vorbek-Letto: *Skarbnica pamięci. Pamiętnik lekarza króla Władysława IV*. Oprac. E. Galos, F. Mincer. Wrocław 1968.

i Bogusława Maskiewiczów⁵⁸, a przede wszystkim Albrechta Radziwiłła⁵⁹. Spojrzenie na życie, refleksje o roli religii, wychowania, zasadach tworzenia układów klientalnych itd. przynoszą natomiast testamenty przedstawicieli rodu wydobyte z rękopisów przez Urszulę Augustyniak i ostatnio opublikowane⁶⁰.

W niniejszej pracy wykorzystano – oprócz wskazanych źródeł – także prace uczonych litewskich S. Pinkusa⁶¹ i Ingè Lukšaitė, która m. in. ogłosiła katalog książek Salomona Rysińskiego⁶².

Bardzo ważną rolę w badaniach nad życiem literackim w kręgu mecenatu inowierczego Radziwiłłów odegrały też stare druki. Korzystając ze zbiorów specjalnych bibliotek: Narodowej w Warszawie, Jagiellońskiej, Kórnickiej i Krakowskiej PAN, Czartoryskich, Ossolińskich, a także Biblioteki Śląskiej, Uniwersytetu Warszawskiego, IBL PAN w Warszawie przeanalizowano przede wszystkim dzieła dedykowane panom birżańskim, ogłoszone przez nich samych lub przez twórców związanych z ich kręgiem kulturowym. Wzięto również pod uwagę wydawnictwa oficyny lubczańskiej i kiejdańskiej.

Źródła te – zarówno opublikowane, jak i rękopiśmienne – stały się podstawą do podjęcia próby przedstawienia wybranych aspektów życia kulturalnego ostatnich przedstawicieli linii birżańskiej. Praca niniejsza skupia się przede wszystkim na funkcjonowaniu książki i literatury w kręgu Janusza I, Krzysztofa II oraz synów tych magnatów. W rozdziale pierwszym starano się natomiast przedstawić inne zakresy działalności fundatorskiej czy kolekcjonerskiej panów na Birżach i Dubinkach, dopełniające obraz kultury książki oraz zainteresowania literackie w środowisku radziwiłłowskim.

Ocena patronatu ostatnich przedstawicieli birżańskiej linii rodu nie jest dziś jednoznacznie ustalona, spotykamy się bowiem z bardzo skrajnymi i przeciwstawnymi opiniami na ten temat. Wydaje się, zwłaszcza wobec ostatnich badań nad mecenatem staropolskim⁶³, że trudno byłoby zaklasyfikować Radziwiłłów do „polskich Medyceuszy”, nie można jednak zupełnie deprecjonować roli birżańskiego dworu skupiającego grono wybitnych intelektualistów XVII wieku.

Opinie na ten temat są bardzo różne. Janusz Pelc i Władysław Tomkiewicz, analizując problemy staropolskiego mecenatu, pozytywnie wyrażali się o warun-

⁵⁸ *Pamiętniki Samuela i Bogusława Kazimierza Maskiewiczów. Wiek XVII*. Oprac. A. Sajkowski. Wrocław 1961.

⁵⁹ A. Radziwiłł: *Pamiętnik o dziejach w Polsce...*, t. 1–3.

⁶⁰ U. Augustyniak: *Testamenty ewangelików reformowanych w Wielkim Księstwie Litewskim*. Warszawa 1992.

⁶¹ S. Pinkus: *Biržų pilis*. W: *Lietuvos pilys*. Red. J. Jurginis. Vilnius 1971.

⁶² I. Lukšaitė: *Salomono Rysińskio bibliotekos vilniuje sąrašas*. W: *Iš lietuvos bibliotekų istorijos*. Vilnius 1985.

⁶³ Zob. W. Tygielski: *Mecenat a polityka. W kręgu Zamościa i jego ordynatów*. W: *Tryumfy i porażki. Studia z dziejów kultury polskiej XVI–XVIII wieku*. Red. M. Bogucka. Warszawa 1989; J. A. Chrościcki: *Czy można nazwać mecenasami polskich Wazów?*. W: *Tryumfy i porażki...*

kach pracy artystycznej poetów radziwiłłowskich⁶⁴. Jan Dürr-Durski w monografii poświęconej Danielowi Naborowskiemu wiele miejsca przeznaczył patronom poety i ukazał związek jego twórczości z wydarzeniami na dworze Janusza I i Krzysztofa II⁶⁵.

Wiktor Weintraub, oceniając służbę dworską tego najsłynniejszego literata birżańskiego, stwierdził natomiast, że Naborowski zmarnował swój talent, pełniąc rozmaite funkcje „na rozkazanie” Radziwiłłów⁶⁶. Negatywna ocena przedstawicieli protestanckiej linii rodu spod herbu „Trzy Trąby” pojawiła się też ostatnio w pracy Janusza Tazbira, który omawiając służbę braci polskich na litewskim dworze, stwierdził:

Gdybyśmy zgodzili się z poglądem, iż Radziwiłłowie birżańscy „wyroznili się jako mecenasi, którzy nie kierowali się wyłącznie pobudkami religijnymi i nie zaprzestali udzielania poparcia pisarzom i uczonym wyznania ariańskiego” [cyt.: W. Czaplinski, J. Długosz: *Życie codzienne magnaterii polskiej w XVII wieku*. Warszawa 1976, s. 175], to za mecenasa należałoby uznać również Rządową Komisję Przychodów i Skarbów Królestwa Polskiego, w której przez pewien czas pracował Juliusz Słowacki, pisujący w wolnych chwilach swe młodzieńcze dramaty.⁶⁷

Określenie wpływu Radziwiłłów na działających na ich dworze pisarzy spotykamy w pracy Krzysztofa Mrowcewicz, który – analizując panegiryki Naborowskiego – waha się z oceną, bowiem:

Z listów Janusza i Krzysztofa Radziwiłłów nie wylania się bynajmniej obraz Naborowskiego – wybrańca Muz, lecz medyka i sługi do specjalnych poruczeń. Czasem, ale tylko czasem, była to służba piórem.⁶⁸

Badacz proponuje jednak, aby dwór birżański uznać za załączkową formę salonu literackiego⁶⁹.

Dostrzegając te sprzeczności w analizie klimatu kulturalnego na dworze Radziwiłłów, Hanna Dziechcińska zaproponowała, aby zależności między patronami i ich „famulusami” rozpatrywać nie w kategoriach mecenatu, lecz klientyzmu, który

[...] rzuca dodatkowe i znaczące światło na zjawisko „bycia pisarzem” w społeczeństwie staropolskim. Zjawisko klientyzmu jako instytucji spo-

⁶⁴ Zob. J. Pelc, W. Tomkiewicz: *Rola mecenatu w rozwoju kultury literatury polskiej w czasach renesansu oraz baroku*. W: *Problemy literatury staropolskiej*. S. 2. Red. J. Pelc. Wrocław 1973, s. 214–215.

⁶⁵ Zob. J. Dürr-Durski: *Daniel Naborowski...*, passim.

⁶⁶ Zob. W. Weintraub: *Od Reja do Boya*. Warszawa 1977, s. 114.

⁶⁷ J. Tazbir: *Bracia polscy w służbie Radziwiłłów w XVII wieku*. W: *Miscellanea historico-archivistica*. T. 3: *Radziwiłłowie XVI–XVIII wieku: w kręgu polityki i kultury*. Warszawa 1989, s. 154–155.

⁶⁸ K. Mrowcewicz: „Skamieniała langusta i suszony kameleon” – o panegirykach Daniela Naborowskiego. W: *Literatura i instytucje w dawnej Polsce*. Red. H. Dziechcińska. Warszawa 1994, s. 142.

⁶⁹ Tamże, s. 149.

lecznej funkcjonującej i w Rzeczypospolitej, i poza jej granicami, a włączającej w swój zasięg również pisarzy i artystów, wyjaśnia bowiem w pewnej mierze, jak wydaje się, „obojętny” stosunek magnata do pisarza, czego przykładem losy Daniela Naborowskiego na dworze radziwiłłowskim. Był to bowiem układ, w którym poeta istniał jako element nadrzędnej struktury o charakterze trwałym, instytucjonalnym, a więc wykonywanie przezeń różnych usług, nie tylko literackich, stawało się sprawą w ówczesnym odczuciu „normalną” [...] Dlatego ubolewanie nad upokarzającym losem szlacheckich klientów grozić może swego rodzaju anachronizmem badawczym⁷⁰.

Wydaje się, że ostatnie badania nad klientyzmem⁷¹ pozwoliły ujrzeć we właściwych proporcjach relacje patronów i ich sług. Niewątpliwie wpłyną one na weryfikację wielu krzywdzących ocen nie tylko opiekuństwa kulturalnego Radziwiłłów.

Oprócz różnych prac teoretycznych, pozwalających na całościowe osądy działalności magnatów staropolskich, niezbędne są także szczegółowe studia nad patronatem konkretnych rodów. Radziwiłłowie – ze względu na bogate zespoły archiwalne, jakie do naszych czasów przetrwały – mogą doczekać się monograficznej analizy.

Praca ta jest zmodyfikowaną wersją rozprawy doktorskiej, napisanej pod kierunkiem prof. dr hab. Renardy Ociecek i obronionej w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach w 1992 roku. Wyrazy wdzięczności winna jestem nie tylko Pani Promotor za wnikliwe uwagi, życzliwość i pomoc, ale także inspiratorowi moich studiów nad Radziwiłłami – Panu Docentowi Adamowi Jaroszowi, kierownikowi Zakładu Bibliotekoznawstwa i Informatyki Naukowej, w którym pracowałam.

Dziękuję także Recenzentom mojej dysertacji: Pani Profesor Paulinie Buchwald-Pelcowej oraz Panu Profesorowi Alojzemu Sajkowskiemu, a także Pani Profesor Barbarze Bieńkowskiej, która opiniowała pracę do druku, za cenne uwagi, wskazówki i propozycje badawcze.

⁷⁰ H. Dziechcińska: *Kultura literacka w Polsce XVI i XVII wieku*. Warszawa 1994, s. 79.

⁷¹ A. Mączak: *Klientela. Nieformalne systemy władzy w Polsce i Europie XVI–XVIII w.* Warszawa 1994.

Indeks osób

Wykaz nie obejmuje Radziwiłłów: Janusza I, Krzysztofa II, Janusza II i Bogusława

- Abramowicz Jan 68
Adamczyk Maria 131, 134
Adami Reinhold 53
Adrianowic Walerian 16, 79
Aitzema Leo 77
Albrecht II Fryderyk Hohenzollern, książę pruski 55
Alciatus Andrea 81
Aleksy Michajłowicz Romanow, car rosyjski 41
Ambroży św. 118, 132
Anna Jagiellonka, królowa polska 55
Anna Wazówna 28, 73
Arciszewski Eliasz 35, 115
Arciszewski Krzysztof 14, 84, 92, 98, 99, 112, 115, 120, 128, 134
Ariosto Lodovico 132
Arnoldus Nicolaus 77
Augustyniak Urszula 9, 18, 29, 30, 35, 36, 38, 52, 75, 92, 93, 95–100, 104, 105, 142, 145
Ausonius Decimus Magnus 76
- Baily Dawid 24
Bajewski Filip 72, 79
Bandtkie Jerzy Samuel 61
Bankowski Maciej 59
Barbara Radziwiłłówna, królowa polska 10
Barclay John 131
Bartas du Guillaume de Salluse 131
Bartoszewicz Julian 40
Barycz Henryk 76
Bazylik Cyprian 10
Beaufort de, księżna 131
Beckher Daniel 56
Béze Théodore 43, 58
Bielański Marek Salladius 76
- Bieńkowska Barbara 10, 20
Bieńkowski Tadeusz 33
Birżiska Vincas 67
Bochwic Filip 57, 84
Bodenhaus Wendelin 66
Bogucka Maria 18
Bogusław, hrabia z Leszna 76
Bolestraszycki Świętopelk Samuel 73, 143
Bonawentura św. 65
Borowski Andrzej 81
Bouhin Kasper 75
Boy Żeleński Tadeusz 19
Brückner Aleksander 14, 91, 94, 130, 147
Brzeźnicki Kasper 92
Buchanan Georg 58
Buchwald-Pelcowa Paulina 20, 51, 66, 94, 95, 146
Buczek Karol 29, 51, 100
Buczyński Stanisław 96
Budka Włodzimierz 91
Budny Bieniasz 15, 58, 62, 64, 65, 88, 111, 124, 125, 130, 132–134
Budny Szymon 10
Bythner Bartłomiej 43
- Caleot Claude 23
Casaubon Isaac 58, 109, 110
Castellione Sebastian 58
Cadius Jacobus 81
Cecylia Renata Habsburżanka, królowa polska 34
Cezary Franciszek 71
Cezar (Caius Iulius Caesar) 44
Chachaj Marian 16, 36, 37, 45, 47, 54, 75, 76, 83, 104
Chmaj Ludwik 14, 73, 74, 91, 95, 106, 115, 123, 133

- Chmielecki Marcin 75
 Chojnowski Daniel 68, 83
 Chreptowiczowie 64
 Chrościcki Juliusz 16, 18, 25
 Chrystian, margrabia brandenburski 98
 Chrzastowski Andrzej 12
 Chrzanowski Ignacy 85
 Chrzanowski Tadeusz 25
 Chwalewik Edward 29, 54, 56
 Cicero Marcus Tullius 83, 86, 132
 Ciechanowiecki Andrzej 30, 31
 Ciechanowska Zofia 94
 Claudian 132
 Couet Jakub 75
 Cranach Lucas 23
 Crell Spinowski Teofil 31
 Crispinus Johannes 58
 Czaplński Władysław 19, 96, 113
 Czechowic Hieronim 59
 Czechowic Marcin 10, 58
 Czubek Jan 132
- Dadler** Sebastian 26
 Daneykowicz-Ostrowski Jan 136
 Danysz Antoni 38, 127
 Dawid, bibl. 117–119, 121
 Dembowski Olbrycht 97, 100
 Demitrowicz Paweł 56, 58, 64, 65
 Demostenes 47
 Dębowski Stanisław 125
 Dilger Simon 74, 75
 Długosz Józef 19, 96
 Dobkiewicz Krzysztof 94
 Dobrzański Andrzej 55
 Domaniewski Józef 65, 80, 91
 Dominik Jan 59
 Dorohostajski Krzysztof Mikołaj Monwid 62, 70
 Dorohostajski Władysław Monwid 76
 Dowgird z Pogowia Samuel 62, 65
 Dubingowicz Stanisław 43
 Dürr-Durski Jan 14, 19, 26, 44, 86, 95, 100, 101, 103, 108, 109, 122, 124, 130–132, 134, 136–138, 145, 147
 Dürer Albrecht 23
 Dziechieńska Hanna 19, 20, 32, 90, 122
- Embden von** Andrzej 65
 Erazm z Rotterdamu [właśc. Gerhard Gerhards] 58
 Estreicher Karol 13, 63, 64, 66–69, 73, 75, 76, 78, 84, 100, 101
- Eustachiewicz Maria 43
- Falc Jeremiasz 22, 25
 Falkoniusz [Sokolowski] Tomasz 10
 Faye de la Antoni 76
 Fenig Jan 112
 Ferber Augustyn 71
 Förster Jerzy 70
 Freylichówna J. 37, 47
 Freytag Adam 31, 47
 Fuhrmann Stefan 70
- Galatowski** Joannicjusz 56
 Galos Ewa 17, 27, 56, 93
 Gerson Wojciech 40
 Giermański Stanisław 71
 Gittichius Michał 61
 Gizbert Studnicki Waclaw 55
 Gliczner Erazm 12
 Glowński Michał 117, 119
 Golik-Prus Aleksandra 34
 Gorajscy 28, 54
 Gorajska Katarzyna z Radziwiłłów 37, 98, 148
 Górnicki Łukasz 58
 Górski Konrad 10
 Grabe Marcin Sylwester 51
 Grabowski Tadeusz 114
 Gradowski Franciszek 12
 Grekówna Jadwiga 106, 122
 Grochowski Achacy 73
 Grotius Hugon 74, 115, 146
 Gruchala Janusz S. 81
 Gryneaus Jan Jakub 75
 Grzegorz z Nazjanu 138
 Grzegorz z Żarnowca 12, 42, 43
 Gustaw I Adolf, król Szwecji 30, 41
- Hajkowski** Zygmunt 132
 Harper Thom 76
 Henryk III Walezy, król polski i francuski 137
 Herbut Jan 45
 Hercius Stanisław 134
 Herodian 76
 Hlebowicz Jerzy Karol 32
 Hlebowiczowa Katarzyna z Radziwiłłów 32, 55, 108
 Holownia Jerzy 129
 Homer 88
 Hondius Wilhelm 22, 24, 49
 Hünefeld Andrzej 72

- Irzykowiec Piotr 80, 91
 Izajasz, prorok 120
- Jagodyński** Stanisław Serafin 71
 Janssonius Jan 77
 Januszowski Jan 122
 Jan Jerzy, elektor brandenburski 11, 106
 Jan Kazimierz Waza, król polski 28
 Jan, konterfekcista 30
 Jarczykowa Mariola 37, 104, 140
 Jarosz Adam 20, 37, 100, 130, 138, 140
 Jerzy, organista 35
 Jonston Jan 76
 Jost Amandus 30
 Jurginis Juozas 31
 Justinus Marcus Iunianus 10, 44
- Kadlubek** Wincenty 45
 Kalicki Bernard 16
 Kalwin Jan 62
 Kallenbach Józef 110
 Kallinos z Efezu 132
 Kamieniecka Elena 13, 24, 38, 39
 Kamykowski Ludwik 146
 Karcan Jan 43, 68, 70, 144
 Karmanowski Olbrycht 15, 26, 85, 86, 91, 100, 107, 110, 111, 114, 115, 119, 121–123, 127, 129, 130, 132–135, 138, 140, 144, 147
 Karpiński Adam 97
 Kawecka-Gryczowa Alodia 14, 61, 134
 Kiszczyna Helena 120
 Klonowic Sebastian Fabian 58
 Kłokocki Kazimierz Krzysztof 66, 94, 95, 145
 Kłosowski, sługa Krzysztofa II Radziwiłła 28, 54
 Kmita Blastus Piotr 27, 40, 45, 59–66, 68, 69, 88–90, 117, 133, 134, 142, 144
 Kmita Jan 40, 61, 65, 66, 104, 142
 Kmitowie 8, 40, 61, 74, 91, 133
 Kochanowski Jan 43, 58, 60, 78, 84, 86, 106, 113, 117–119, 122, 132, 135, 139
 Kochanowski Piotr 85, 132
 Kočański Wawrzyniec 67
 Kochlewski Piotr 14, 15, 38, 63, 83, 85, 88, 97–100, 103, 105, 110, 116, 124, 127–129, 134, 141, 143, 145
 Kochowski Wespazjan 43
 Kojalowicz Albert 70
 Kolecki 130
 Koludski Piotr 71
 Komeński Jan Amos 38, 127
 Korolko Mirosław 122
- Korotajowa Krystyna 14, 61, 134
 Korotyński Wincenty 57, 60, 61, 133
 Kosman Marceli 33, 67, 74
 Kostecki Jakub 55
 Kot Stanisław 53, 72
 Kotlubaj Edward 8, 13, 27–29, 50, 70, 77, 98, 108, 125
 Kowalczyk Jerzy 97
 Kozakiewicz [Kozak] Jan 12, 68, 69, 144
 Krajewski Wojciech 14, 61, 134
 Kraszewski Józef Ignacy 16
 Kretowa-Targosz Karolina zob. Targosz Kretowa
 Kriegseisen Wojciech 10, 48–50, 52–54, 57
 Krośniewicz Baltazar 15, 56, 57, 74, 133
 Kryczyński Stanisław 92
 Krzyszkowski Wawrzyniec 10
 Krzysztof, książę wirtemberski 55
 Krzyżanowski Julian 14, 94, 119
 Kukulski Leszek 133
 Kunstmann Heinrich 76
 Kurosz Stanisław 106, 122
- Laboureur** Jean de 8, 31
 Lapiene P. 67, 68
 Laugier de Pochères Honorat 131
 Lanzenberger M. 75
 Leszczyński Rafał 8, 91
 Linde van der Jan 50
 Lipiński Waclaw 101
 Lipski Jan 114
 Lipsius Justus [właśc. Joost Lips] 45
 Lisowski Jerzy 131
 Livius Titus 68
 Lobwasser Ambrossius 131
 Loechius Scotus Andrzej 62, 64, 71, 88–90
 Loth Georg 56
 Lubienieccy 92
 Lubieniecki Mikołaj 92
 Lubieniecki 48
 Ludwika Karolina, księżna neuburska z Radziwiłłów 55, 91, 108, 146
 Ludwika Maria Gonzaga, królowa polska 8, 31
 Lukšaitė Ingė 18, 29, 44, 57, 58
 Lulewicz Henryk 10
 Lupul Bazyli, gospodar Moldawii 32
 Luter Marcin 134
- Łabęcki** Baltazar 66
 Łazarowiczowie 66
 Łaszcz Marcin 69
 Lempicki Stanisław 12

- Łopata Krzysztof 49
 Łostowski, sługa Krzysztofa II Radziwiłła 83
 Łukaszewicz Józef 17, 55, 56, 64
 Łukasz, św. 120
- Maciejowski Wacław Aleksander 17, 64, 71, 89, 124
 Machiavelli Niccolò 75
 Majewska-Linchole Teresa 37
 Maksymilian II, cesarz 55
 Malinowski Mikołaj 60
 Malewska Hanna 8, 125
 Maria Ludwika zob. Ludwika Maria Gonzaga
 Markowicz Jakub 69
 Marmokowicz Elias 53, 54
 Maskiewicz Bogusław 18, 93
 Maskiewicz Samuel 18, 93
 Maskiewiczowie 93
 Maurycy, książę orański 138
 Mączak Antoni 20
 Mączyński Jan 10
 Melander Otto 132
 Melleman Jerzy 63
 Mierevelt van Michal 22
 Miłobędzki Adam 30, 51
 Mincer Franciszek 17, 27, 56, 93
 Mizerski Ludwik 147
 Mohiła Piotr 71
 Moller Cyriak 70
 Montenay de Georgette 80, 120, 125, 134
 Monwid Władysław zob. Dorohostajski Władysław Monwid
 Morsztyn Hieronim 90, 76
 Morsztyn Jan Andrzej 84, 133
 Morsztyn Zbigniew 8, 14, 91, 115, 123, 129, 132, 134, 145–147
 Moskorzowski Jan 101
 Moulins Pierre du 43, 73
 Mrowcewicz Krzysztof 19, 90, 103, 121, 125, 126, 128
 Muchliński Antoni 16, 28, 98
 Musson Matthijasz 23
 Myszowski Piotr 118, 122
- Naborowski Daniel 8, 14–16, 19–20, 26, 43–44, 59–60, 62, 78, 80–82, 84–86, 88, 90, 95, 100–103, 106, 108–114, 116–118, 120–127, 130–139, 143–145, 147
 Naronowicz Naroński Józef 145, 146
 Naruszewicz Adam 16
 Naruszewicz Krzysztof 134
- Nogaret 139
 Noue François de la 86
 Nowak Zbigniew 90
 Nowicka-Jeżowa Alina 97, 105, 111
- Ocieczek Renarda 20, 40, 71, 118
 Ogiński Jan 93
 Okoń Jan 33
 Olszewski Jakub 78, 79
 Orzechowski Stanisław 48
 Osmólski 144
 Ossoliński Jerzy 123
 Ottenhaus Jan 54
 Otwinowska Barbara 97
 Otwinowski Walerian 133
- Pajęcki Damian 71
 Paracelsus 54, 128
 Pelargus Christophorus 54
 Pareus Daniel 76
 Paszek Jerzy 140
 Pelc Janusz 14, 18, 19, 80, 91, 95, 97, 118, 119, 134, 146
 Pelcowa Paulina zob. Buchwald-Pelcowa Paulina
 Petrarca Francesco 85, 131, 134
 Petrycy Jan 81
 Pękalski Jan 30, 55
 Piekarski, malarz 30
 Pielgrzymowski Elias 12
 Pinkus S. 18, 31
 Piotrkowczyk Andrzej 114
 Pióro Mikołaj 130
 Pirie Donald 120
 Pirk Grzegorz 30
 Plater Feliks 75
 Plebański Józef Kazimierz 15, 85, 107, 134, 147
 Pleitner Johann 84
 Plaut (Titus Maccius Plautus) 34
 Pochères de Laugier Honorat zob. Laugier de Pochères Honorat
 Pokirski Adam 137
 Pollak Roman 73, 80, 116, 120, 125, 132, 134
 Polanus Amandus a Polansdorf 75
 Popliński Antoni 70, 108
 Potocki Wacław 9, 147
 Prochaska Antoni 16, 28
 Prus-Golik Aleksandra zob. Golik-Prus Aleksandra
 Przytak, chłop 27
 Przyboś Adam 31, 114
 Przytkowski Aleksander 37, 45, 47

- Przytkowski Samuel 8, 14, 15, 73, 76, 91, 94, 95, 106, 114, 115, 118, 123, 124, 131–134, 138, 139, 145–147
 Przytkowski Tadeusz 13, 41, 51
 Przytkowscy 91
 Przystanowski Rafał 48
 Pseudohomerus 89
 Puccitelli Virgilio 32
- Rabelais François 85, 132
 Radwan Jan 10, 12, 68, 69, 144
 Radziwiłł Albrycht Stanisław 8, 18, 32, 34, 114
 Radziwiłł Jan Albrycht, ordynat klecki 32
 Radziwiłł Jerzy, kasztelan trocki 62, 68, 69
 Radziwiłł Krzysztof Mikołaj zwany „Piorunem” 7, 12, 17, 21, 28, 30, 33, 36, 38, 55, 62, 75, 77, 83, 88, 103, 119, 124, 144
 Radziwiłł Mikołaj, syn Janusza 137
 Radziwiłł Mikołaj zwany „Czarnym” 10, 11, 43, 55, 92
 Radziwiłł Mikołaj zwany „Rudym” 10, 11, 68
 Radziwiłł Mikołaj Krzysztof zwany „Sierotką” 10, 47, 53, 89
 Radziwiłł Stefan, syn Krzysztofa II 108
 Radziwiłłowa Anna z Kiszaków 11, 55, 116, 137
 Radziwiłłowa Anna z Sobków 12
 Radziwiłłowa Anna Maria z Radziwiłłów 11, 17, 28, 76
 Radziwiłłowa Elżbieta Zofia 11, 71, 89, 106, 135
 Radziwiłłowa Katarzyna z Iwińskich 11
 Radziwiłłowa Katarzyna z Potockich 11, 70, 79, 80, 137
 Radziwiłłowa Katarzyna z Ostrogskich 11, 12
 Radziwiłłowa Katarzyna z Tęczyńskich 11
 Radziwiłłowa Maria, córka Bazylego Lupuła 11, 32, 35, 71, 72, 79, 137
 Radziwiłłowa Zofia z Olelkowiczów 11, 54, 109, 123, 144
 Radziwiłłówna Barbara zob. Barbara Radziwiłłówna
 Radziwiłłówna Anna Maria zob. Radziwiłłowa Anna Maria z Radziwiłłów
 Radziwiłłówna Elżbieta (Halszka) zob. Sapieżyna Elżbieta z Radziwiłłów
 Radziwiłłówna Katarzyna zob. Hlebowiczowa Katarzyna z Radziwiłłów
 Radziwiłłówna Ludwika Karolina zob. Ludwika Karolina, księżna neuburska
 Rajska Krzysztof 64
 Rajszy 64, 94
 Rassowski Adam 63, 134
- Rej Mikołaj 19, 58, 61
 Reusner Joachim 51, 74, 75
 Rhete Joachim 67
 Rittershausen Konrad 76
 Rogala Jan 57–59
 Różycki Stanisław 16, 123
 Rubens Peeter Paul 23
 Rudolf II, cesarz 35
 Ruszczyc Rafał 59
 Rybiński Jan 62, 63, 86, 88, 90, 132
 Rybiński Maciej 43, 58
 Rymcza Andrzej 12
 Rysiński Salomon 12, 14, 15, 18, 24, 25, 28, 29, 43, 44, 54, 55, 57–65, 69, 71, 76, 81, 83, 85, 86, 88, 89, 94, 98, 103, 117, 119, 124, 126, 128, 131–133, 143, 144, 147
- Sajkowski Alojzy 12, 16–18, 20, 23, 32, 33, 35, 61, 64, 65, 88, 109, 116, 117, 128, 131, 134
 Sakowicz Włodzimierz 68
 Salinarius Wojciech 59, 70
 Salustiusz (Caius Sallustius Crispus) 44
 Sapieha Leon [Lew] 78
 Sapieha Krzysztof 78
 Sapiehowie 16, 28
 Sapieżyna Elżbieta z Radziwiłłów 28, 64, 89
 Sarbiewski Maciej Kazimierz 44, 131, 132
 Schönflissius Andrzej 65
 Schultz Daniel 22
 Schwarzenburg van, graf 54
 Scultetus Abraham 48
 Seneka Młodszy (Lucius Annaeus Seneca) 59
 Sereyka Jan 37, 107
 Siciński Jan 69
 Sienkiewicz Henryk 7
 Sistrzenczewicz Piotr 27, 62, 66
 Sipayllo Maria 72
 Sitkowa Anna 84
 Skarga Piotr 84
 Skolimowska Maria 120, 126, 135
 Słowacki Juliusz 19
 Służka Dadzibog Władysław 16, 79, 135, 136
 Socha Irena 37
 Sokołowska Jadwiga 130
 Sokołowski August 16
 Sokołowski Wojciech 37
 Spinola Francesco 35
 Spinowski zob. Crell Spinowski
 Stanisław August, król polski 29, 51, 100
 Stankiewicz Maurycy 67
 Starchius Fryderyk 66

- Steckiewicz Adam 98
 Stępień Paweł 147
 Strobel Bartłomiej 24
 Strykowski Maciej 10, 62, 65
 Stupanus Jan Mikołaj 75
 Sulerzyska Teresa 22, 25, 27, 29, 49, 144
 Svetonius Tranquillus Caius 44, 45
 Syrokomla Władysław [właśc. Leszek Kondratowicz] 17, 31, 53
 Szczucki Lech 81
 Szekspir [Shakespeare William] 33
 Szlichtyng Jerzy 14, 90, 114, 115, 123–125, 129, 132–134
 Szlichtyng Jonasz 74, 94
 Szretter Jan 13, 24
 Szymonowicz Szymon 58, 107
 Szwykowski Stefan 63
 Ślękowa Ludwika 105
 Świdarska Anna 90
- Tacitus Publius Cornelius 45
 Targosz-Kretowa Karolina 32
 Tasso Torquato 85, 132
 Tazbir Janusz 19, 81, 92, 93
 Telega Stefan 67
 Terencjusz (Publius Terentius Afer) 34, 86
 Thilo Valentinus 75
 Tichý Józef 134
 Tofilski Łukasz 45
 Tomaszek Andrzej 124
 Tomaszewski Samuel 67
 Tomkiewicz Władysław 18, 19, 95
 Topolska Maria Barbara 47, 55, 56, 65, 132
 Trawicka Zofia 14, 38, 128, 129
 Trembeccy 14, 134, 146, 147
 Trembecki Jan Jakub 145
 Trembecki Jakub Teodor 9, 14, 91, 112, 115, 121, 137, 146, 147
 Trzaska Eugeniusz 132
 Trzeciecki Andrzej 10
 Turnowski Jan 43
 Turnowski Bogumił 69
 Twardowski Kasper 132
 Tworek Stanisław 33, 36, 38, 72
 Tygielski Wojciech 18
 Tyrteusz 132
 Tyszkiewicz Eustachy 63
- Urban VIII, papież 73
- Veronesse Paolo 23
 Vico Enea 49
 Visconti Honorato 8
 Vorbek-Lettow Jan 56
 Vorbek-Lettow Maciej 17, 27, 28, 56, 57, 93, 112
 Vorstermann Lucas 22
- Waldkirch Konrad 75
 Wasilewski Tadeusz 13, 22, 30, 33, 52, 100, 128
 Welsius Andrzej 63
 Weintraub Wiktor 19, 85
 Wergier 61
 Wergiliusz [Vergilius Maro Publius] 58, 86
 Werner Paweł 75
 Westerwelt van Abraham 22, 26
 Wężyk Jan 73
 Winhold Cornelius 54, 58, 66, 94, 148
 Wirzbięta Maciej 43
 Wisner Henryk 13, 16, 23, 28, 35, 37, 38, 57, 72, 73, 84, 92–94, 126, 134
 Władysław IV Waza, król polski 7, 16, 25–28, 31, 32, 55, 56, 72, 85, 93, 98, 114, 115, 129, 131, 140, 144
 Władysławiusz Adam 65
 Władzislawski Mikołaj 63
 Włodarski Maciej 75, 81, 136
 Wojak Tadeusz 36
 Wojna Benedykt 65
 Wojsznarowicz Kazimierz Jan 79, 80
 Wolan Andrzej 10, 12, 43, 57
 Wołłowicz Eustachy 15, 26, 44, 104, 107, 118, 136, 140
- Zaborowski Paweł 88, 89
 Zachara Maria 37
 Zenowicz Stanisław 56
 Zins Henryk 38
 Zygmunt August, król polski 10, 55, 72
 Zygmunt III Waza, król polski 7, 37, 77, 96, 97, 107, 114
 Zygrowiusz Jan 57, 59, 64, 65, 74
 Zwinger Jakub 75
 Zyska Bronisław 37
- Żabczyk Jan 134
 Żelewski Roman 31, 114
 Żmigrodzki Zbigniew 104
 Żórawiński Stanisław 121, 133
 Żurowski Jan 70

Mariola Jarczykowa

**The book and literature in the circle of the Birża Radziwills
in the first half of the seventeenth century**

Summary

The present work is an attempt to present the literary life in the milieu of non-Catholic magnates in Lithuania. An interesting group of intellectuals, who shared religious and literary views, gathered at the court of the last representatives of the Birża line of the house of the Radziwills. They managed to produce an interesting body of writings, and touched upon many subjects that were common to them, e.g. the motif of death, pedagogical, and religious problems. The poets, who often filled the function of secretaries in the ducal chancellery, were also obliged to write occasional pieces to celebrate the Radziwill's family festivities. Such poems were usually put to press, whereas other texts by the Radziwill poets, such as facetious epigrams, lyrical poetry, or translations, remained in manuscripts.

Among the books that were typical of the Radziwill circle, we can distinguish first of all the printed publications that were dedicated to the lords of Birża, and that came from the Kmitas' library, which functioned under the Radziwills' patronage. A few of the Radziwills' or their courtiers' book records survived (there is one, inter alia, by S. Rysiński), and they were subjected to analysis. The reading interests of the Birża magnates have also been presented, just as well as the functioning of emblem prints and manuscript books.

Political activity was no doubt the most important in the Radziwills' lives. They were also interested in plastic arts, took care of enlarging their residences, and they acted as patrons of Protestant schools. Such activity was dictated, first of all, by their concern for the fate of their co-religionists, and also by a concern for the family's splendour.

Мариоля Ярчикова

Книга и литература в кругу Биржанских Радзивиллов в первой половине XVII века

Резюме

В работе предпринята попытка представить литературную жизнь в среде магнатов разноречья на Литве. На дворе последних представителей биржанской линии Радзивиллов сосредоточился интересный круг интеллектуалов, связанных реформаторскими и литературными взглядами. Создали они в своём кругу интересное творчество, подхватывающее много общих тем (мотив смерти напр., педагогические, религиозные проблемы). Поэты очень часто выполняющие функции секретарей в княжеской канцелярии, были также обязаны писать произведения по случаю, придающие блеск семейным празднествам Радзивиллов. Стихотворения эти чаще всего были печатаны, а другие тексты радзивилловских поэтов: фразы, лирика, переводческие работы оставались в рукописи.

Книги содержащие радзивилловские акценты – это прежде всего печати, посвящённые биржанским панам и выходящие из типографии Кмитов, действующей под их патронатом. Сохранились немногочисленные списки библиотек Радзивиллов и их дворян (между прочим С. Рысиньского), которые подверглись анализу в работе. Представлено также читательские интересы биржанских магнатов, функционирование эмблемных печатей и рукописью книги.

Политическая деятельность Радзивиллов несомненно играла важнейшую роль. Однако также интересовались искусством, заботились о построении резиденций, покровительствовали иноверческому обучению. Деятельность эта прежде всего была продиктована заботой о судьбах соверцев, а также заботой о блеске рода.

Mariola Jarczykova

Książka i literatura w kręgu Radziwiłłów birżańskich w pierwszej połowie XVII wieku

Wykaz ważniejszych błędów dostrzeżonych w druku

Strona	Wiersz		Jest	Powinno być
	od góry	od dołu		
50		13	z roku 1622	z roku 1662
57		10	65 H. W i s n e r:	65 ACAD. AR V, 2947, t. 66; H. W i s n e r:
62		15	pamiętka	Pamiętka
109		11	Żelazcemu	Żelazcemu
146	10		kurfirsa	kurfirsa
150	3		Falc	Falc
153	10		Radziwiłł Mikolaj, syn Janusza	Radziwiłł Mikolaj, syn Janusza II